

Perivoj dvorca Batthyany

MILIVOJ DRETAR

1. Uvod

Najreprezentativniji objekt profane arhitekture u Ludbregu i ludbreškoj Podravini svakako je dvorac Batthyany-Strattmann u samom središtu grada. Nastao je na mjestu nekadašnjeg slavenskog gradišta, uz tok rijeke Bednje, a po prvi se puta spominje u 13. stoljeću kao klasični srednjovjekovni burg. Vlasnici su se često mijenjali, a svaka od rezidentnih obitelji ostavila je trag u izgledu dvorca. Kako je dvorac izgledao u najranijoj, srednjovjekovnoj fazi, teško je utvrditi. Poznato je da je sličnih manjih burgova (kaštela) bilo i u okolicama, npr. u Slanju, Hrastovljanu, Lunjkovcu, a do danas su se sačuvali samo dvorci u Martijancu, Rasinji, Jalžabetu i Velikom Bukovcu. U srednjem vijeku neposredan okoliš tih kaštela nije bio primjereno uređen, najčešće je služio u gospodarske svrhe vlastelinstva. Tek kasnije, od 16. stoljeća nadalje, uređuju se vrtovi i perivoji koji su postali ukras dvorca.

2. Park ili perivoj?

Prema Mladenu Obadu Šćitarociju¹ razlikuju su tri pojma parkovne arhitekture: vrt, perivoj i park. U svakodnevnom govoru ti se pojmovi često miješaju (ibrkaju). Dok vrt označava manji, uređeni dio, neposredno uz stambeni objekt te služi u estetske i socijalne svrhe, perivoj je veći od vrta i predstavlja visokokultiviran zeleni prostor. Oblikovan je čovjekovom kreativnošću i prirodnim elementima, uključuje i manje građevinske objekte, poput skulptura, klupa, fontana. Glavna je razlika u prostornom rasporedu i veličini, a vrtovi su često bili ograđeni. Perivoj je ujedno prijelazna faza između vrta i parka. Pojam park odnosi se na mnogo veći prostor od vrta, upotpunjen visokom vegetacijom koji se ne mora (kao vrt) nužno nadovezivati uz objekt. Ljudska intervencija

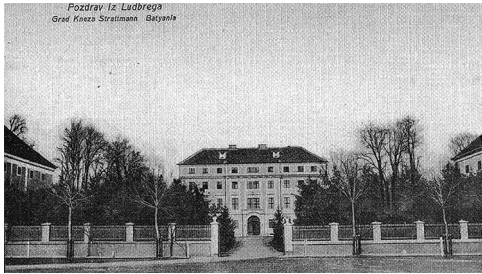
u prirodi vidljiva je u svakoj od ovih kategorija pejzaža. U europskim državama postoji podjela na povijesne vrtove i parkove te povijesna zelenila. Među povijesne vrtove i parkove spadaju: kraljevski vrtovi i parkovi, vrtovi i perivoji na vlastelinstvima (uz dvorce i kurije), vrtovi i perivoji uz vile i ljetnikovce, kućni vrtovi, gradski parkovi, aleje – šetališta i drvoredi, botanički vrtovi i arboretumi, samostanski i crkveni vrtovi, groblja. Okoliš dvorca Batthyany-Strattmann svakako bi se ubrajao u povijesni park, s tim da bi se pojam perivoj odnosio na tzv. južno dvorište (između dvorskih zgrada) s nastavkom na prostor uz Gundulićevu ulicu, dok bi istočni dio (prema Bednji) odgovarao značajkama parka. Promatrajući naselje Ludbreg, osim dvorskog parka, u povijesni vrt/park još bi se eventualno moglo ubrojiti gradsko groblje (uz neophodnu hortikulturnu intervenciju) te djelomično park Otoka mladosti. Šetnice uz rijeku Bednju, koje su u planu izgradnje, i ulični drvoredi ne spadaju u tu kategoriju. Važno je spomenuti i šumu Lasno koja se nalazi samo kilometar istočno od središta grada. Tako rijedak primjerak iskonske šume (hrasta lužnjaka) u gradu ne postoji u bližoj okolini.²

3. Nastanak perivoja

Današnji okoliš dvorca Batthyany-Strattmann bitno odudara od nekadašnjeg izgleda. Kao što je već napomenuto, u srednjem vijeku nije se toliko pridavala važnost estetskoj funkciji dvorskog parka, već je neposredan okoliš služio u obrambene, socijalne, gospodarske i druge svrhe dvorskih rezidenata. Kako je izgledao pejzaž dvorca u to doba, može slikovito prikazati opis Gotalove kurije u obližnjem Jalžabetu: „*Ispred kurije se nalazi dvorište na čijem je rubnom dijelu smješten golubarnik. U dvorištu je smještena kuća za upravitelja imanja, a uz*

¹ OBAD ŠĆITAROCI, Mladen: *Hrvatska parkovna baština, zaštita i obnova*. Zagreb: Školska knjiga, 1992., 17–19.

² Šuma Lasno nalazi se pod upravom Šumarije Ludbreg, Uprave šuma Podružnice Koprivnica.



Sl. 1. Južno pročelje dvorca Batthyany-Strattmann, razglednica oko 1910. godine (vl. M. Dretar).

nju velika kuhinja. Tu su dva svinjca i jedna psetarnica za lovačke pse, zatim spremište, žitnica i dvije staje. Iza ovih zgrada nalazi se prostrani vrt u kojem se uzgaja povrće. Na južnoj strani vrta smještena je i mala kuća za vrtlara ispod koje je napravljeno spremište za povrće te rupa za led.³ Prema sačuvanoj grafici I. V. Kaupretza⁴ iz 18. stoljeća, vidljivo je da je glavna zgrada ludbreškog kaštela bila okružena obrambenim kamenim zidom visine 270 cm, s okruglim kulama (rondelima) i jarkom. Kontakt s okolišem ostvarivao se preko pomičnog mosta nad jarkom vode koja se napajala iz obližnje Bednje. Ta je renesansna rekonstrukcija izvršena u 16. stoljeću za vrijeme obitelji Thuroczy, a u svrhu protuosmanske obrane. Unutar tog utvrđenja nalazio se dvor, kuća, manja staja i zdenac. Van bedema sagrađena je velika drvena staja za 30 konja, a nasuprot njoj velika šupa za bačvare. Dva su objekta najvjerojatnije bila smještena na mjestu današnjih pokrajnjih zgrada dvorskog kompleksa.⁵ Tijekom 16. stoljeća u ludbreškoj se utvrdi nalazila vojna posada koja se okolišem koristila isključivo u vojničke svrhe. Kako su se osmanski upadi nastavili i tijekom 17. stoljeća, a pritom se mijenjali i vlasnici ludbreškog vlastelinstva – nad kaštelom su vršeni samo neophodni popravci. Dolaskom grofovske obitelji Batthyany-Strattmann, situacija se bitno promijenila. Sredinom 18. stoljeća Ludvig Batthyany započinje veliki projekt izgradnje baroknog dvorca na mjestu starog kaštela. Građevinski su radovi trajali četiri godine, a nastavljali su se s kraćim prekidima sve do po-

3 HRELJA, Damir: *Općina Jalžabet* (monografija). Varaždinske Toplice: Tonimir, 2013., 33–34.

4 *Ludbreg, Ludbreška Podravina*. // Umjetnička topografija Hrvatske, Zagreb: IPU, 1997., 92.

5 *Ludbreg* (monografija), Ludbreg: SO Ludbreg, 1984., 153–155.



Sl. 2. Perivoj dvorca Batthyany-Strattmann, kolovoz 2016. godine (vl. M. Dretar).

četka 19. stoljeća. Nakon dvorca izgrađene su i dvije velike zidane zgrade na mjestu nekadašnjih drvenih objekata čime je oblikovano dvorište s južne strane koje je tijekom 19. stoljeća dodatno zatvoreno kamenom ogradom.⁶ Moгуće je da su u tom razdoblju zasađene prve sadnice ukrasnog drveća oko dvorca i formirane staze-šetnice.

Temeljem stare katastarske karte iz 1859. godine⁷ vidljiv je perivoj sa stazama uz sjevernu, zapadnu i istočnu stranu dvorca, dok je dvorište između zgrada bilo prazno. Zapadno od perivoja nalazio se skladni renesansni vrt, dvostruko manje površine (0,8 ha) od perivoja. Taj je vrt bio geometrijski oblikovan, a nalazio se na mjestu današnje lijeve strane Ulice Ivana Gundulića (između Ljekarne i Trga slobode). Smatra se da je taj renesansni vrt nastao još uz prijašnji Thuroczyjev kaštel, a tijekom pregradnje je ostao u neizmijenjenom obliku. Potkraj 19. stoljeća pejzažni perivoj doživljava zadržnu preinaku – proširen je na dvorište s južne strane kroz koje se formira glavna staza koja je spajala južni portal s ulazom. Iz tog vremena potječe najstarija ludbreška razglednica, tzv. *austrijska* (a. Rudolf Oesterreicher, Wien). Na njoj je veduta Ludbrega, crkva te Batthyanyev dvorac. Vrlo malo zelenila je pred južnim pročeljem, najveće je drveće s zapadne i sjeverne strane. Početkom 20. stoljeća razglednice iz naklade V. Scheyer i S. Weinrebe otkrivaju da je drveće u perivoju poraslo te na nekim mjestima zaklanja četveroetažni dvorac. Teško je utvrditi koje je drveće bilo tu zasađeno. Vegetacija je bila gušća sa sjeverne strane, a istočno i zapadno nalazile su selipe i ponešto crnogorice

6 Isto, 155–159.

7 OBADŠČITAROCI, Mladen: *Dvorci i perivoji Hrvatskog zaborja*, Zagreb: Školska knjiga, 1993., 146

te grmlje. Pred samim ulazom u dvorac formiran je manji cvjetnjak. Nakon Prvog svjetskog rata Batthyanyevi su prodali vlastelinstvo u kojem ionako nisu već desetljećima boravili. Briga o dvorcu i perivoju sve je manja. Prostor nekadašnjeg renesansnog vrta je rasparceliran i prodan seljacima koji su tu podigli kuće. Međuratne vlasti Općine Ludbreg – Trgvidjele su u perivoju dvorca prostor za hodočasnike koji su se od 15. stoljeća dolazili pokloniti čudotvornoj Krvi. Namjera je bila da se dvorac otkupi i uredi za svetište. No, 1941. godina spriječila je sve planove.⁸ U tijeku rata dolazi do velike devastacije perivoja. U dvorcu je boravila njemačka i domobranska posada koja se nemarno odnosila prema inventaru i okolišu. Cijeli dvorski kompleks bio je okružen bodljikavom žicom pod naponom, a na uglovima su bili bunker. Poznata bitka za Ludbreg, 3. listopada 1943. godine žestoko se vodila i za ludbreški Alkazar (kako su nazivali dvorski kompleks).⁹ U veljači 1944. godine vraća se njemačka posada koja u potpunosti uništava perivoj iz straha da drveće ne posluži za zaklon partizanima. Devastaciju je doživio i dvorac – parketi su uništeni, a kalijeve peći razbijene. Sve što je imalo veću vrijednost je odneseno.¹⁰ Po oslobođenju, 1945. godine, dvorac stalno mijenja funkcije: najprije je tu bila jugoslavenska vojska koja je također devastirala zgrade, zatim obrtničke zadruga, da bi se kao zadnji tu smjestio pogon Varteksa. Mjesne vlasti pristupile su sadnji novog drveća, no egzotičnih primjeraka kakvi se mogu pronaći u bukovečkom ili martijanečkom perivoju više nema. Sadilo se neplanski. Prostor između dvorskih zgrada većinom je ostao gol, a dijelovi su poslužili kao parkiralište. Umjesto južnog pristupa, otvoren je zapadni, prema Gundulićevoj ulici.

4. Restauracija perivoja

U parku oko dvorca danas je oko 190 primjeraka stabala i grmova. Od 40-ak prisutnih vrsta najvrijednije su upravo zavičajne vrste poput hrasta lužnjaka (*Quercus robur*), crnog

jasena (*Fraxinus ornus*), klena (*Acer campestre*), javora mliječa (*Acer platanoides*). Ima i primjeraka kavkaske jele, kanadske čuge, vajgele, japanske sofore, platane, ginka, američkog borovca – vrste koje se mogu naći u mnogim drugim perivojima. Procijenjena starost najvećih stabala je oko 70 godina.¹¹

Na više inicijativa udruga građana te Mjesnog odbora Ludbreg (2011. – 2015. godine), u jesen 2014. godine započinje projekt *Uređenje zelenih površina okoliša dvorca Batthyany*. Cilj je bio oživjeti taj prostor i idejno ga osmisliti kako bi se osposobio za javne sadržaje.¹² Odustalost se od prijašnjih neprihvatljivih prijedloga da se park ispresijeca nepotrebnim stazama i da se zasađi više grmolikih vrsta. Ponovo su izvučene stare katastarske karte te je park oko dvorca prepoznat kao mjesto potencijalne restauracije povijesnog perivoja iz 19. stoljeća. Radovi su se sveli na prostor južno od dvorca (5.540 m²), prvenstveno na ledinu između dvorskih zgrada. Izrađene su dvije široke staze koje se križaju pod pravim kutem, a spajaju ulaze dvorskih zgrada. U tu je svrhu probijen zid na platou pred dvorcem te se uz pomoć dvije stepenice ostvario kontakt s glavnom stazom perivoja. Izvođač radova bilo je JKP *Lukom*. Zasađene su redovi čempresa vrste *Taxus baccata* topiary (51 kom) i *Buxus sempervirens* sufruticosa (560 kom) te postavljene klupe.¹³ Nažalost, bunar koji se nekad nalazio u samom središtu perivoja je uklonjen iako se mogao iskoristiti za fontanu. Troškovi projekta iznosili su gotovo 200.000 kn, ali tu su utrošena i znatna sredstva uređenja sadržaja, poput postavljanja glazbene ograde i dječjeg igrališta, postavljanja fitness sprava uz Bednju, uređenja pristupa Srednjoj školi Ludbreg (u istočnoj zgradi). Brončana skulptura Šime Vulasa *Legenda* premještena je u prostor ispred Glazbene škole čime se postigla simetričnost perivoja.¹⁴ No, restauracija se ograničila na samo jedan dio. Od ostatka nekadašnjeg parka (28.104 m²), istočni i sjeverni dio nekadašnjeg parka ostali su de-

8 WINTER, Marija: *Iz povijesti Ludbrega i okolice I.*, Koprivnica: Dr. Feletar, 2000., 159.

9 Plan napada na dvorac iz 1943. godine, crtež olovkom na papiru, vlasništvo M. Dretara.

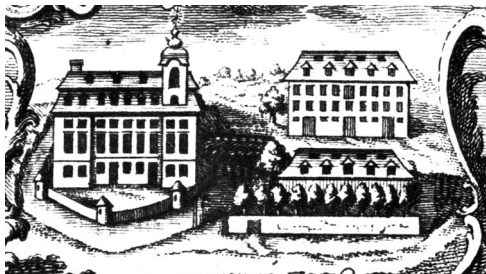
10 WINTER, Marija: *Nav. dj.*, 145–149.

11 Podatci dr. sc. Gabrijele Horvata, upravitelja Šumarije Ludbreg.

12 <http://ludbreg.hr/radovi-na-uredenju-parka-dvorca-batthyany> (1. 9. 2016.).

13 Podatci g. Alena Sabola, JKP *Lukom*

14 Podatci dobiveni od gradskih službi (Upit, od 2. 8. 2016., kl. 008-02/16-01/04, ur.b 2186/18-05/1-16-2)



Sl. 3. Ludbreški kaštel u 18. stoljeću, Kaupretzova grafika (vl. M. Dretar).

vastirani jer se tu nalaze tereni NK *Podravine* i Teniskog kluba, a prostor prema Bednji je većinom livada. Stoga, perivoj dvorca nije ni pod zasebnom zaštitom države.¹⁵ Taj se prostor planira ostaviti za sportske sadržaje, poput atletske staze ili manjeg nogometnog igrališta.

5. Zaključak

Povijesna središta poput grada Ludbrega kojeg krasi jedan od najljepših dvoraca zaslužuju imati gradski perivoj kao mjesto okupljanja i rekreacije. Zelene urbane površine, poput vrtova, perivoja i parkova nisu samo ukras gradova, već i mjesta okupljanja i važna sastavnica urbanog načina života. Tijekom povijesti pristup ludbreškom dvorskom perivoju bio je ograničen jer se radilo o privatnom posjedu kneževske obitelji Batthyany-Strattmann, a nakon njihova odlaska iz Hrvatske dvorac s perivojem gubi na važnosti te polako propada. Posebno teška devastacija dogodila se za vrijeme Drugog svjetskog rata kada je perivoj u potpunosti uništen. Nakon 1945. godine pristupilo se neplanskoj obnovi, a rezultati tih radova vidljivi su i danas. Perivojne karakteristike vraćaju se tek 2014. godine kada se uređuje prostor između dvorskih zgrada, a obogaćuje se i sadržajima. Kako u Ludbregu nema drugih parkova, obnova perivoja dvorca Batthyany-Strattmann u svakom je pogledu dobrodošao

¹⁵ Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske, Varaždinska županija: Dvorac Batthyany – pojedinačno zaštićeno kulturno dobro Z/1238 te Urbanistička i arheološka cjelina Ludbrega – P/945. Djelatnici Konzervatorskog odjela Ministarstva kulture RH u Varaždinu i JU za upravljanje zaštićenim prirodnim vrijednostima Varaždinske županije ustvrdili su da perivoj dvorca nije pod posebnom zaštitom, poput perivoja uz dvorce u Martijancu i Velikom Bukovcu.



Sl. 4. Izgled dvorca Batthyany-Strattmann nakon rata, razglednica oko 1950. godine (vl. M. Dretar).

projekt. Osim rekreacije, perivoj bi mogao poslužiti i kao pozornica na otvorenom za neke od ludbreških manifestacija, poput Čitajmo grofovski, *Otvoreni dani Restauratorskog centra* ili neke nove. Na gradu i njegovim građanima je da obnovljeni perivoj čuvaju za buduće generacije.

Literatura

- HRELJA, Damir: *Općina Jalžabet* (monografija), Varaždinske Toplice: Tonimir, 2013.
- *Ludbreg, Ludbreška Podravina.* // Umjetnička topografija Hrvatske, Zagreb: IPU, 1997.
- *Ludbreg* (monografija), Ludbreg: SO Ludbreg, 1984.
- OBAD ŠĆITAROCI, Mladen: *Dvorci i perivoji Hrvatskog zagorja*. Zagreb: Školska knjiga, 1993.
- OBAD ŠĆITAROCI, Mladen: *Hrvatska parkovna baština, zaštita i obnova*. Zagreb: Školska knjiga, 1992.
- WINTER, Marija: *Iz povijesti Ludbrega i okolice I.*, Koprivnica: Dr. Feletar, 2000.

Izvori

- Plan napada na dvorac iz 1943. godine, crtež olovkom na papiru, vlasništvo M. Dretara
- Podatci dobiveni od gradskih službi (Upit, od 2. 8. 2016., kl. 008-02/16-01/04, ur. br. 2186/18-05/16-2)
- Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske, Varaždinska županija: Dvorac Batthyany – pojedinačno zaštićeno kulturno dobro Z/1238 te Urbanistička i arheološka cjelina Ludbrega – P/945.